

“TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE OYUNCAĞIN GELİŞİMİ VE SERAMİK OYUNCAKLAR”

Yrd.Doç. Cemalettin SEVİM*

Elif GÖNÜL**

ÖZET

Hayatın her aşamasında insanla birlikte var olan seramik, insanların ihtiyaçlarını gidermek için ürettikleri en önemli buluşlardan biridir. İnsan hayatına, önce kap-kacak olarak girmiş sonra insan hayatını kolaylaştırmak için çeşitli yapılara bürünmüştür. Kap kacak üretiminin yanı sıra bazen kiremit bazen de uzay aracının bir parçası olmuştur. Bu denli insan hayatında olan seramik, keşfinden sonra kolay şekillendirilmesi, üretilmesi ve elde edilmesinden dolayı tarih içerisinde değişik aşamalardan geçerek çocuklar için oyuncak olarak da üretilmişlerdir. Antik Çağlardan günümüze kadar çocuklar için seramikten oyuncaklar yapılmıştır. Tarihsel süreç içerisinde örneklerine rastlanan seramik oyuncak arabalar, bebekler, yemek takımları bu tür oyuncaklara güzel örneklerdir.

Günümüz teknolojisinin gelişmesi ile oyuncaklar plastik, dijital gibi farklı malzemelerden üretilmiş olup seramik oyuncakların yerini almıştır. Bu değişim çocukların dünyasına çok farklı oyun ve oyuncaklar kazandırsa da seramik oyun ve oyuncakların yok olma sürecine girmesine sebep olmuştur. Bu araştırmada oyuncak tarihi incelenecek, seramikten üretilen oyuncakların geçmişi ile günümüzdeki yeri anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Oyuncak, Pişmiş Toprak, Seramik Oyuncak

*Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü, Eskişehir / TÜRKİYE

**Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Seramik Anasanat Dalı Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir / TÜRKİYE

GİRİŞ

Oyuncak, çocukların oyun oynamak amacı ile kullandıkları her türlü nesneye verilen isimdir. Bu bazen çocuğun çevresindeki objelerden kendi hayal gücüyle ürettiği bir nesnedir bazen de satın alınan hazır oyuncaktır. Türk Dil Kurumuna göre oyuncak; Oyun aracı: “Çocuğun elinde oyuncak bir köpek şeklinde tanımlanır. Dilek Akbulut’a göre oyuncak tanımı: Çocukları eğlendirmek, oyalamak, eğitmek amacıyla ortaya çıkan oyuncak, yapıldığı döneme ilişkin önemli ipuçları veren bir nesnedir. İster halk sanatı ürünü olsun, ister endüstriyel olarak üretilmiş olsun yapıldığı dönemin toplumsal ve kültürel özelliklerini yansıtan oyuncaklar, oluşturdukları dönemin yaşam biçimlerinin önemli birer kayıtlarıdır “Akbulut(2009)”. İngiliz bir oyuncak tasarımcısı ise oyuncakçı ‘elimdeki nesne her ne olursa olsun, eğer onunla yaptığım eylemi oyun olarak tanımlamamı sağlıyorsa o nesne oyuncaktır’ şeklinde tanımlamaktadır. “Ak (2006)”

Seramik, çağlar boyunca insanoğlunun hayatında her zaman yer almıştır. İnsanoğlu kap kacak, takı, silah gibi eşyalar üretmek için ilk defa kile şekil verirken, süsleme bezeme teknikleri geliştirerek, estetik kaygılar gütmeye başlamıştır. Zaman içinde çamuru şekillendirirken kullanım eşyaları dışında oyun ve tören, iletişim amaçlı çeşitli objelerin yapımında da kili kullanarak seramiği bir ifade aracına da dönüştürmeye başlamıştır. Oyuncak bu ifade araçlarından biridir. İnsanın doğasına en yakın malzeme olan kil oynama ve keşfetme güdüsü ile yüzyıllardır farklı medeniyetlerde ve coğrafyalarda şekillenmiş ve oyun eyleminin temel aracı olmuştur.

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE OYUNCAĞIN GELİŞİMİ

Seramik oyuncaklar, Bilgi Avcı'nın tezinde belirtildiğine göre Neolitik Çağ'dan itibaren karşımıza çıkmaktadırlar. Bu dönemde oyuncak yapımı için deri, ahşap, kemik, fildişi gibi malzemeler kullanılsa da kilin plastikliği, kolay şekil verilebilir olması, tekrar tekrar kullanılabilmesi gibi sebeplerle kil en çok tercih edilen malzeme olmuştur. Fakat bu malzemenin kolay kırılması, parçalanması sebebiyle çoğu günümüze ulaşamamıştır. Günümüze ulaşan ve arkeolojik kazılardan elde edilen seramik oyuncaklar hareketli kol ve bacaklara sahip bebekler, çingiraklar, oyuncak arabalar, topaçlar ve yoyolardır.

Pişmiş toprak oyuncak bebekler, ilk olarak M.Ö. 3000 yıllarında Mısır'da bulunmuştur. Bununla birlikte Yunan ve Roma dönemlerinde de oyuncak bebek örneklerine rastlanmıştır. Roma ve Yunan Dönemi örneklerinde erkek figür tasvirli örnekler de bulunmaktadır. Yunan döneminde yapılan oyuncak bebekler hareketli kol ve bacaklara sahip bebeklerdi. Bu bebekler, ayakta duran ve oturan bebekler olarak iki gruba ayrılmaktadırlar. Ayakta duran pişmiş toprak bebeklere, kol ve bacakları ip veya telle gövde, kalça ve omuzlardaki deliklere bağlanıp hareket özelliği kazandırılmıştır. Bu bebeklerin üretimi M.Ö. 4. Yüzyıla kadar devam etmiştir. İkinci tip ayakta duran bebekler çıplaktır ve kol ve bacakları eklem yerlerine kadardır. M.Ö. 5. yüzyıl ortalarında ortaya çıkmış ve M.Ö. 4. yüzyıla kadar sürmüştür. Oturan bebekler ise bacakları birbirine bitişiktir. Kollar gövdeye bitişik veya hareketli olmak üzere iki çeşittir. Kolların gövdeye bitişik olduğu örneklerde eller bacakları kavramıştır. Oturan tip bebekler ayakta duran

bebeklere göre daha uzun süre var olmuşlardır “ Ayça(2003)” Bebeklerin birçoğu elle şekillendirilmiştir fakat çan şeklinde çarkta şekillendirilmiş olanları da vardır. Ayrıca tüm vücudu ya da sadece başı kalıpla şekillendirilmiş olan örnekler de bulunmaktadır. Üretim yapılan kalıpların bazıları günümüze kadar korunabilmiştir. Kalıp işlemi şu şekilde uygulanmıştır: ‘Oyuncak hazırlandıktan sonra, her iki yüzden de kil kalıplar alınır ve kalıplar fırınlanır. Bu kalıp içine birkaç tabaka kil döşenir, bu kil kuruyup çektikten sonra kolaylıkla kalıptan ayrılır. Deri sertliğinde kuru duruma gelen yapıta çoğu zaman pürüzsüz bırakılmış ve fırınlama sırasında oluşan nemin dışarıya çıkıp yok olması için, üzerine bir hava deliği açılmış olan arka yüz takılır. Delikler ve bitişme yerleri sıvı kil ile örtülmekte, son düzeltmeler bir heykeltıraş kalemi ile yapılmaktadır. Son olarak fırınlanmadan önce yapıtın yüzeyi beyaz, kireçli, sulu bir kil astar ile kaplanır. 750-950 derece arasında değişen bir ısıyı olan fırınlamadan sonra, beyazımsı astar üzerine kırmızı, mavi, sarı renklerin ağır bastığı toprak boyası sürülür. Örnekler üzerinde toprak boyası yok olsa bile, beyaz astarın izleri görülmektedir. “Avcı (2005)”. Tıpkı günümüzde olduğu gibi antik çağlarda da bebekler kızların annelerini taklit edebilecekleri oyuncaklardı. Küçük kızlar annelerinin yaptığı işleri, onların ev işlerinde aldıkları sorumlulukları pişmiş topraktan yapılmış oyuncak mutfak aletleri, masalar, çay setleri, tabakları kullanarak kendileri uygulamaya çalışırlardı.

Arkeologların bulduğu oyuncaklar çoğunlukla bebeklerdir ve çocuk mezarlarında bulunmuşlardır. Bu durum oyuncak bebeklerin çocukların ölümden sonraki hayatlarında eşlik etmeleri amacıyla mezarlara konulduğunu düşündürmektedir. Ayrıca ‘tapınak kazılarında bulunmuş olan figürlerin çoğu oyuncak ve adak eşyası olarak çift amaca hizmet etmektedir. Yunan kızlarının evlenmeden önce bebeklerini Artemis, Aphrodite, Athena ve Demeter’e adadıklarını anlatan antik yazarların kanıtlarını destekleyen çok sayıda buluntu vermektedir. Romalı kızlar da evlenmeden önce Yunan geleneğine uygun olarak Venus’e adıyorlardı. “Özcan (2003)”.

Ahşaptan ve madenden de örneklerinin olmasının yanında, pişmiş topraktan yapılmış oyuncak bebeklerin dışında birçok oyuncak kilden yapılabilmektedir. Bu oyuncaklar arasında çingiraklar, kuklalar, yoyolar, minyatür atlı arabalar ve yarış arabaları da vardır. Günümüzde olduğu gibi Antik Çağlarda da kızlar evde bebeklerle oynamaktan hoşlanırken, erkek çocukları da arabalar veya hayvanlarıyla oynarlardı. Bu çağlarda kullanılan oyuncak arabalar, büyüklelerin kullandığı arabaların taklidiydi. ‘Önde genellikle iki at ya da katırın çektiği arabalar tıpkı büyük boylu örneklerinde olduğu gibi yolcu, asker ya da amforalar içinde yük taşıırken tasvir edilmiştir. Arabaların yanı sıra köpek, tavşan, maymun, binicili ya da binicisiz at erkek çocuk oyuncaklarındandır. Çingiraklar ise bir bebeğin ilk oyuncuğu olarak nitelendirilebilir. Hayvan biçimindeki formun içine tohum ya da boncuk doldurulurdu. Bu şekilde ses çıkarması sağlanırken bebeği dikkati çekilirdi “Özcan (2003)”

Pişmiş topraktan yapılan çingirakların geçmişi oldukça eskilere dayanır. ‘3000 yıldan fazla geçmişi ile Eski Yunanlılarda ve Eski Mısırlılarda olduğu bilinmektedir. Büyüsel değerlere sahip bir obje olarak ortaya çıkmıştır. Bir görüşe göre çingirak bir oyun aracı değil, kötü ruhları korkutup kaçırmak için kullanılmıştır.’ Günümüzde kullanılan oyuncakların tarihi de çok eskilere dayanır.

1

2

3

Resim 1,2,3: Antik Çağdan Günümüze Kalan Pişmiş Toprak Bebekler, www.google.com, görseller, Erişim Tarihi:12.04.2011

4

5

Resim 4,5: Pişmiş Toprak Arabalar, <http://tywkiwdbi.blogspot.com/2011/07/ancient-pulltoys.html>,07.06.2011

'Anadolu medeniyetleri Müzesinde görülen eserlere bakıldığında testi ve hayvan formundaki eserlerin içi pişirilmeden önce küçük taşlarla doldurulmuş ve hava çıkışı sağlamak için küçük delikler bırakılarak ağzı kapatılmıştır. Pişirildikten sonra da taşlar formun içinde kaldığı için sallandığında ses çıkarmaktaydı. " Avcı, (2005)"

'M.Ö. 3000-2000 ve 1000'lere tarihlenen pişmiş topraktan yapılmış topaç kalıntıları bulunmuştur. M.Ö. 500'lü yıllarda, çömlekçilik sanatının gelişmesiyle, Yunanistan'da oyuncak amaçlı

Resim 6: Pişmiş Toprak Çıngırak <http://inspirationalmessage.blogspot.com/2010/10/7-major-benefits-of-therapeutic-singing.html>

Resim 7: Pişmiş Toprak Topaç, Ezgi Hakan Arşivi

kullanılan topaçların üzerine şekiller, işlemler yapıldığı görülmektedir.

'Avcı, (2005)'. Seramikten yapılan topaçların aynı zamanda dinsel amaçlı ve tanrıları onurlandırmak için yapıldığı görülmüştür.

Seramik düdüklere de oyuncak olarak kullanılan nesnelere de.

Ses çıkarma özelliğinden dolayı Neolitik Çağ'dan günümüze kadar sıklıkla kullanılan seramik düdük tarihi 12000 yıl öncelerine kadar dayanır. Her çağda, uygarlıkta ve coğrafyada değişik isimler almış ve farklı amaçlara kullanılmıştır. Kimi zaman dini törenlerde tanrılarla kimi zaman da insanlar arası iletişim aracı aynı zamanda çocuklar için eğlenceli bir oyuncak olmuştur.

Tunç Çağı, Asur, Frig, Roma dönemlerinden

günümüze ulaşan oyuncaklar

arasında malzemesi seramik olanlar

dönemlerine göre Bekir Onur'un makalesinde şöyle sıralanmıştır:

Resim 8,9: Pişmiş Toprak Düdüklere, Eskişehir Eti Arkeoloji Müzesi, Fotoğraf Elif Gönül

“Çingırak: Pişmiş toprak, seramik (Tunç Çağı, Asur, Roma)

Bebek: Pişmiş toprak (Roma)

Topaç: Pişmiş toprak (Asur)

Minyatür Kap: Pişmiş toprak, seramik (Tunç Çağı)

Minyatür Testi: Pişmiş toprak (Tunç Çağı)

Oyuncak Kuş: Pişmiş toprak (Frig)

Oyuncak Tavuk: Pişmiş toprak (Roma)

Oyuncak Horoz: Pişmiş toprak (Frig, Roma)

Oyuncak Güvercin: Pişmiş toprak (Roma)

Oyuncak Domuz: Pişmiş toprak (Tunç Çağı, Roma)

Oyuncak Ayı: Pişmiş toprak (Tunç Çağı)

Oturak: Pişmiş toprak (Roma)

Kukla: Pişmiş toprak (Roma)

Oyuncak Teker: Pişmiş toprak (Roma)”

Oyuncağın tarihi incelendiğinde malzeme, teknik ve ustalık değişse de oyuncak olgusunun değişmediği görülmüştür. Yaşamın küçük birer kopyaları olmaları sebebiyle her oyuncak yapıl-

Resim 10: Yunan Dönemi Pişmiş Toprak Kuş Örneği, www.chrislee.org.uk, 07.06.2011

Resim 11: Oyuncak araba örneği, <http://www.flickr.com/photos/juliepics/3254267621/>, 07.06.2011

Resim 12: Tarihi Yunan Oyuncak At M.Ö. 950-900, <http://en.wikipedia.org/wiki/File:>, 07.06.2011

Resim 13: Yunan Dönemi Pişmiş Toprak Yoyo Örneği, www.yoyolady.com, 07.06.2011

dığı dönemi günümüze yansıtan tarihsel belge niteliğindedir. Şule Erşan'ın tezinde belirtildiğine göre tarihte bilinen ilk oyuncaklar Mısırlılara aittir. Arkeolojik bilgilere göre Mısırlı çocuklar tahta atlar, topaç ve misket ile oynamışlardır. Yine aynı dönemlere ait firavun mezarlarında oyuncak bebekler bulunmuştur. Eski Yunan, Roma ve Çin'de kilden yapıp pişirilmiş, kol ve bacakları hareketli bebekler yapıldığı da arkeolojik bulgulara göre bilinmektedir. “ Erşan (2006)” Prof. Dr. Adnan Diler, oyuncak tarihinin M.Ö. 3000 yıllarına kadar dayandığını belirtmiştir. Prof. Diler' e göre oyuncakın ortaya çıkışı avcılığa, dinsel motiflere ve savunma sanatına bağlıdır.

Aile ilişkilerinin son derece iyi olduğu Antik dönemde, ailelerin çocukların eğitimine çok önem verdikleri tarihi kaynaklardan bilinmektedir. Aileler çocuklarına eğitimin yanında yaşadıkları dönemin gereği olarak savunma sanatlarını da öğretiyorlardı. Bu sebeple kullanılan oyuncaklar çocukların öğrenme ve anlama yetilerini geliştirdiği gibi savunma ve saldırı kabiliyetlerini de geliştirmiştir. Savaşta ve avlanmada kullanılan beceriler çocukluk döneminde oyuncaklar ile kazanılmıştır.

Mezopotamya, Mısır, Yunan ve Roma uygarlıklarında oyuncakların ve oyun kültürünün birbirlerine benzer özelliklerde oldukları görülmüştür. Ancak Roma Döneminden sonra yaşam standartları düşmeye başlamış, yaşam daha çok çalışmaya ve savaşa yönelmiştir. Bu yüzden çocuklar ailelerine yardım etmek için çalışmak zorunda kalmışlardır. Vakitleri kalırsa kendi ürettikleri oyuncaklar veya ailelerinden kalan eski oyuncaklarla oynamışlardır. Fakat burjuva kesimin çocukları güzel ve pahalı oyuncaklar alabilişlerdir. Bu oyuncaklar genellikle savaşa yönelik oyuncaklardı.

Oyuncaklar dönemin ve içinde yaşanan ortamın örneğini teşkil etmektedir. Örneğin hayvancılıkla uğraşan bir ailenin çocuğunun oyuncakının keçi, koyun gibi hayvan figürlerinden oluştuğu tahmin edilmektedir. Daha sonraki dönemlerde oyuncaklar değişmeye ve çağın gelişimine paralel hızla gelişmeye başlamış ve minyatür oyuncaklar ortaya çıkmıştır. Minyatür evler, mutfaklar kız çocukları için eğitici oyuncaklar sınıfına girmişlerdir. Bu oyuncakların amacı çocuğa toplum yaşamını öğretmek için oyun oynatmaktır.

14

15

Resim 14,15: Minyatür Mutfak Örnekleri, Bursa Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş. Sanat Galerisi Oyuncak Sergisi, (Fotoğraf Elif Gönül)

Daha sonra yap-boz haritalar ve resimli alfabe kartları kullanılmaya başlanmıştır. Bu oyuncaklar da eğitim amaçlıdır. Yap-boz haritalar coğrafya bilgisi geliştirmek için, resimli alfabe kartları ise harf ve okuma yazma eğitimin ilk basamağı olmuştur. Yine bu dönemde kullanılmaya başlanan bebek arabalarının ardından oyuncak bebek arabaları ortaya çıkmıştır.

16

18

17

Resim 16,17,18: Günümüzde Kullanılan Yap-Boz Harita, Resimli Alfabe, Oyuncak Bebek Arabası. www.staroyun.com

19. Yüzyıla gelindiğinde sanayi devrimi anne babaları çalışmaya yöneltmiş bu sebeple çocuklar kreşlerde ve anaokullarında vakit geçirmek zorunda kalmışlardır. Bu durum maddi durumu iyi olan aileler için geçerlidir. Anaokuluna gidemeyen çocuklar oyuncaklarını kendileri yapmak zorunda kalmışlar, gidebilen çocuklar ise hazır oyuncaklara sahip olabilmişlerdir. Bu nedenle oyuncaklarda zengin ve yoksul aile farkı gözlemlenebilmiştir. Sanayi devrimi ile oyuncak çeşitliliği seri üretim yapabilme imkânı ile artmıştır. Bu durum oyuncak ticaretini geliştirmiştir. On dokuzuncu yılların sonlarına doğru ilk otomobilin üretilmesiyle birlikte ilk oyuncak otomobil de ortaya çıkar. Yüzyılın icadı olan tren de aynı biçimde oyuncak trene hayat verir.

Resim 19,20,21: Minyatür Araba Örnekleri, Bursa Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş. Sanat Galerisi Oyuncak Sergisi, (Fotoğraf Elif Gönül)

Oyuncak toplumsal ve kültürel bir üründür. Öyle ki her oyuncak üretildiği dönemin ve kültürün değerlerini yansıtır. Günümüzde her türlü malzemeden yapılabilen oyuncaklar geçmiş binlerce yıl öncelerine dayanan ilkel oyuncakların geliştirilmesi ile oluşmuştur. Bu oyuncaklar kolayca şekil verilebilme özelliğinden dolayı seramikten yapılan oyuncaklardır. Örneğin seramikten yapılan kol ve bacakları hareketli bebekler günümüzün Barbie bebeklerinin temelini oluşturmaktadır. Teknolojinin gelişmesi, çok çeşitli malzemelerin kullanılabilmesi ve çocukların eğlence aracı olan oyuncak anlayışının değişmesi ile günümüzde artık seramik oyuncaklara pek rastlanılmamaktadır.

SONUÇ

Sonuç olarak, günümüzde doğal oyunların yok olması, serbest oyun zamanlarının kalmaması, oyunun doğadan ve insanlardan yalıtılması, oyun kültürünün zayıflamasına yol açmıştır. Birçok araştırmacı sokak oyunlarının ortadan kaybolmasını, çocukluğun yok oluşunun kanıtı olarak görmektedir. En önemli değişim çocuğun artık başkalarıyla birlikte değil, tek başına oynaması oyunda insanın yerini nesnenin almasıdır. Her ne kadar oyun ve dolayısı ile oyuncak kültürü zayıflasa da hangi malzemeden yapılırsa yapılsın oyuncaklar çocuklar için vazgeçilmez nesnelere ve çocuk gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Oyuncaklar yapıldığı dönemin kültürünü de yansıttığı için geçmişe ışık tutan nesnelere. Bu nedenle günümüze kadar gelebilen kilden yapılan ilk oyuncaklar müzelerde sergilenerek tarihi eser niteliğinde varlıklarını sürdürmektedirler.

KAYNAKÇA

AK, Duygu, 'Oyun ve Oyuncak Kavramlarının Tarihsel ve Kültürel Değişimine Endüstriyel Tasarım Açısından Bir Bakış' Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2006

AKBULUT, Dilek, 2009 'Günümüzde Geleneksel Oyuncaklar', Millî Folklor, Yıl 21, Sayı 84

AVCI, Bilgi, 'Seramik Oyuncaklar'. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 9 Eylül Üniversitesi, İzmir, 2005.

ERŞAN, Şule, 'Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Altı Yaş Grubundaki Çocukların Oyun ve Çalışma İle İlgili Algılarının İncelenmesi', Yüksek Lisans Tezi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara, 2006

ERMAN, Deniz Onur, 'Antik Çağdan Günümüze Oyun ve Oyuncaklarda Seramik Kullanımı'. Afyon Kocatepe Üniversitesi 7. Uluslararası Katılımlı Seramik Kongresi, 2008.

Prof. Bekir, ONUR, 2011, 'Anadolu'da Oyun ve Oyuncak', TOFAŞ Türk Otomobil Fabrikası A.Ş. Sanat Galerisi, Oyuncak Sergisi, s:33, Yapı Kredi Yayınları, Bursa

ÖZCAN, Ayça, 'Antik Çağda Pişmiş Toprak Oyuncaklar' 3. Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu, Eskişehir, 2003.

www.hurriyet.com.tr/Hurriyet

Tum Gundem Haberleri-Onbellek, DHA, 28.03.2010

www.vikipedi.com